

ZGODOVINA CERKVE IN SAMOSTANA

Do leta 1848 je popísal to zgodovino v italijanski knjižici, tistega leta v Gorici izdani, sloveči pater Klarus Vaskotti (P. Chiaro Vascotti), katerega podoba je shranjena v naši samostanski knjižnici, kamor je prišla po nekdanjem knjižničarju, rajnem p. Bernardinu Pelikanu, iz neke zasebne goriške hiše, kjer je imel p. Klarus prijatelje. P. Klarus je bil Istran iz Izole doma, rojen 26. decembra 1799. Umril je kot provincijal 30. aprila 1860 v našem samostanu.

V naslednjem se bomo držali torej predvsem Vaskottijeve knjige, le razdelitev bomo nekoliko spremenili. Deli se namreč zgodovina naše cerkve in samostana najprimerneje v dve dobi, katerih prva sega od leta 1623 do konca leta 1810 in se sme imenovati karmeličanska. Druga sega od začetka leta 1811 pa do zdaj, in ta je frančiškanska.

MOLITEV

K'

MARIJI DIVIZI

NA KOSTANOVIZI PER GORIZI

sa tako počebno gnado.

O nar zhačlilijevshi in Prezhišta Diviza Marija Mati mojga Goljoda Jezusa Kristusa, Kraljica Nebel in senulje, in Golpa vsih stvar! Ti, ki nobeniga ne sapušiš, sbeherniga vsililish, in ne perpušiš, de hi kdo, zhe se pomishno k' Tebi vtezhe, slošten oftal: nikar me ne savorši, prošim Tebe, in ne vkrati mi tvoje gnade, ampak vsililishi stillovanje

Venezia, 1835.

MINORATA DESCRIZIONE LA MADONNA PERDONATA
della Costanziana in GORIZIA

A spese del RR. Pad. Francesco...

mene vhosiga grehniku, ki vse svoje saupanje poštvim v' Tebe, o milostljiva Mati! Prošim Te, per-tezi mi na pomozh v' sleherni moji šitki in potrebi, in dodeli mi mozh v' vsih kraljnjarah in sapeljivostih sveta, mila in hudizaha. Sprofi mi, o Mati milostivna! per tvojemu preladkimu Sinu samehjenje in odpušhanje vsih njegovih grehov, raš v' zhednosti, in stanovitnosti v' dobrim djanju. Podtezi me, kako moram reznizno verovati, upati in ljubiti tvojega Prejbriga Jesusa. Vsililishi, o milostljiva Gospa! moje prošnje, ki jih pred to sveto Podobo k' Tebi pomishno pošilam, sprofi mi počebno to gnado J. J. de te samoram vezbno ljubiti in zhačliti sdaž tutej na semlji, in podlej v' Nebelsh, kir upam po tvoji prošnji vsihvati in zhačliti Boga na vip vezbne zhaše. Amen.

Tip. Tomelli.

I. KARMELIČANSKA DOBA (1623-1810)

1. Ustanovitev cerkve in samostana.

V svojem gradu v Pristavi pri Gorici je prebivala v 17. stoletju bogata in verna družina grofov Turenskih, po latinsko imenovana "a Turri", po italijansko "della Torre". Vsa bližnja okolica tega predmestja goriškega je bila menda nje lastnina, zlasti hrib nad Pristavo daleč tja proti Panovcu in ravninica pod hribom vse do vznožja višave, ki nosi mogočni grad nekdanjih deželnih grofov in prvotni del mesta, po tej gorici imenovanega *Gorica*.

Hrib nad Pristavo je tedaj pokrival gozd, ki je raslo v njem, med drugim drevjem, zlasti več kostanjevih dreves; po njih se je hrib in gozd imenoval Kostanjevica. Na stebelu enega tistih kostanjev, stoječega ob poti ali stezi, ki je šla skozi gozd, je bila čedno naslikana podoba Matere Božje, zelo priljubljena posestniku, grofu Matiji, ki je večkrat tja zahajal molit lavretanske litanije. In kot nekaj čudežnega se sporoča, da je vselej, ko je izrekel grof besede "Sveta Marija", neznan glas mu odgovoril: "Prosi za nas!" To ga je baje spodbudilo, da je dal na tistem mestu sezidati lepo in prostorno kapelico, kjer bi se sveta podoba Marijina varnejše ohranila. - Tako piše p. Klarus, da so pripovedovali ljudje to zgodbo še ob njegovem času, to je pred 50 do 60 leti. Slišal pa je praviti tudi, da se je hotel grof Matija poročiti z neko svojo sorodnico, ki mu je bila pa preblizu v rodu da bi bil smel brez zadržka izvršiti svojo namero. Šel je torej v Rim prosit dovoljenja in dalo se mu je, pa proti temu, da sezida na svoje stroške cerkev. Koliko je resnice v tem govorjenju, p. Klarus ni mogel določiti; v svojih pisanih virih je našel namreč dogodbo nekoliko drugače povedano, pa spet v enem tako, v drugem drugače.

P. Martin Baucer, učen goriški jezuit, v rokopisu zgodovine Norika in Furlanije pripoveduje, da je na Kostanjevici, blizu poti ali steze, ki je šla skozi gozd, stal neki zid in na nekem kamnu tistega zidu da je bila naslikana podoba deviške Matere z božjim detetom v naročju. Ta podoba je z nekako skrivno močjo vabila k sebi prebivalce mesta in okolice goriške; zlasti pa so se spuščali z bližnjih gor celi oblaki vernikov obojega spola in vsake starosti sem dol častit Marijo pod to podobo in prižigat okoli nje sveče in svetilnice. Grof Matija Turenski, ko je videl, kako svet vkup dere od vseh strani in kako posebno čast izkazuje podobi Marijini v njegovem gozdu, kot veren kristjan tega ni branil ali prepovedoval, nasprotno, sklenil je tam cerkvico sezidati Devici, ki je od Svetega Duha spočela Sina božjega. Tako pripoveduje Baucer⁴.

Drugi pisalec, p. Janez Karel od Sv. Elija, pa nekoliko drugače. "V kostanjeviškem gozdu", pravi, "je stala že delj časa nekaka majhna uta, kamor so se zatekali pastirji, kadar je šel dež ali toča, ali kadar so viharji divjali; in na nekem kamnu v zidu tiste ute se je videla čedno naslikana podoba Matere božje. Ta podoba se je bila prav posebno prikupila neki pobožni deklici, hčeri nekega goriškega meščana, Kamili Čimberle, ki je hodila vsak dan gori molit in Marijo častit. In pobožnost bogoljubnega dekleta je zbudila podobne občutke tudi pri ljudstvu v mestu in okolici, tako da so se od vseh strani začeli shajati k tisti podobi na božjo pot. Ti ljudski shodi so zbudili grofu Matiji Turenškemu lepo misel, da bi dal sezidati na tistem mestu cerkveno poslopje".

Iz teh raznih povesti; ujemajočih se v bistvu, neujemajočih v posameznostih, misli p. Klarus, da bi se dalo sklepati za gotovo, da je bila na Kostanjevici v gozdu grofa Turenškega od neznane roke na kamen naslikana podoba Matere Božje; da je iz mesta in

⁴ Prim. Martin Baucer, *Historia rerum Noricarum et Forojulensium*, liber 10 cap. 95, *Conventus Montis Sancti 1777=Zgodovina Norika in Furlanije prvič prevedena*, Ljubljana 1991, str. 449.

vasi, z ravnine in z gora prihajalo tja ljudstvo Marijo častit, odkrivat ji želje svojega srca in priporočat se njeni mogočni priprošnji; nadalje da so množice prižigale okoli češčene podobe luči, zunanja znamenja notranje pobožnosti; naposled, da je grof Matija Turenski, videvši pobožnost ljudstva, s hvale vredno radodarnostjo sklenil na spodobnejši kraj postaviti tisto Marijino podobo in bolje poskrbeti za njeno češčenje.

V resnici je leta 1623 imenovani grof, iz ene najstarejših, najplemenitejših in najbogatejših družin goriških, po navdihovanju svoje pobožnosti in ljubezni do Matere Odrešenikove na svoje stroške začel zidati cerkvico, majhno sicer, pa v čednem slogu, in ko je bila dodelana, je dal v veliki oltar postaviti kamen, ki je na njem bila naslikana češčena podoba Marijina.

Pa to njegovi pobožnosti še ni bilo zadosti; skrbel je tudi za stanovanje redovni družini, ki bi opravljala službo božjo v novi "kapeli", kakor je ljudstvo cerkvico imenovalo in jo še zdaj imenuje. Postavil je zraven, na vzhodni strani "kapele", prijazen samostan z lepim številom majhnih celic z okni proti jugu in severu, vse to na svoje stroške.

2. Prvi prebivalci v novem samostanu.

Cerkvica in samostan na vabljivi, zračni višavi, pa tudi verno ljudstvo, ki se je shajalo k novemu svetišču. Marijo častit, je mikalo razne redovne družine, da bi si pridobile tako prijazno stanovanje. Prvi, ki so to skušali doseči, so bili karmeličani, in njih prizadevanje ni bilo brezupno, ker jim je bil najprej ustanovitelj naklonjen, potem so pa tudi na Dunaju pri cesarju imeli mogočne zagovornike. Ali stanovi goriške grofije so bili nasprotni in to je dalo pogum frančiškankom observantom, da so začeli misliti tudi oni, kako bi se dalo novo lepo domovanje pridobiti.

V tistem času pa je prišel v Gorico neki dominikanec, ki je popotoval v Rim h generalnemu kapitlju svojega reda, namreč p. Bazilij Pika (Pica), rojen Napolitanec, pobožen, učen in zgovoren mož, ki je ob svojem času na slovečem vseučilišču v Pragi učil bogoslovje, tedaj pa je bil predstojnik v dominikanskem samostanu v Bernu na Moravskem. Ko je ta redovnik videl Kostanjevico s svojo kapelo in svojim novim praznim samostanom, se mu je ta kraj tako prikupil, da je sklenil nazaj grede gori se naseliti. In res, pobožnost, učenost, zgovornost, lepe manire in druge prednosti znamenitega moža so pridobile grofa Turenskega, da mu je dovolil, in on je z nekim svojim tovarišem prvi dobil stanovanje v samostanu na Kostanjevici, kjer je potem z zglednim življenjem, oznanjevanjem besede božje o praznikih in pridnim spovedovanjem pridobil kmalu tudi spoštovanje goriških meščanov in prostega ljudstva v okolici. Z ozirom na te posebne zasluge patra Bazilija so bili l. 1645 goriški stanovi že izročili dominikanskemu redu cerkev sv. Roka, nedavno sezidano v predmestju "pod turnom" imenovanem; ali patri karmeličani so ugovarjali zoper to pri dvoru cesarja Ferdinanda III. in posrečilo se jim je. P. Bazilij pa, ko je videl, da mu je šlo upanje po vodi, in se je bil naveličal nasprotovanja, je slovo vzel od ljube Kostanjevice ter se odpravil v Faro, kjer je grof Strassoldo bil eden njegovih najmogočnejših zaščitnikov. V tej vasi, malo milj oddaljeni od goriškega mesta, je brez truda dosegel, kar z vsem svojim prizadevanjem v Gorici ni mogel doseči. 7. julija 1646 mu je vpričo arhidiakona goriškega Štefana Delmestre imenovani grof Strassoldo odkazal letni dohodek za zidanje cerkve in samostana in za hrano samostancem, s tem edinim pogojem, da se ima v redovni družini natanko držati ostro vodilo sv. Dominika. Naslednji dan je imenovani arhidiakon položil prvi kamen cerkvenemu poslopju, ki se je imelo zidati in v začetku leta 1652 je hiša mogla sprejeti neko število dominikancev s predstojnikom, ki jih je imel vladati.

Na Kostanjevico pa je po odhodu patra Bazilija prišel monsinjor Peter Vespa, škof Pafosa na otoku Cipru, po rodu Benečan. Beneški dož Frančišek Morosini je bil v 17. stoletju meje beneškega gospostva raztegnil po Egejskem morju, po Arhipelagu, obrežju Epira in Macedonije, po Moreji in Atiki, in Benečani, navihani politiki, so po vseh deželah, njih gospostvu podložnih, radi k najvišjim častem, tako cerkvenim kakor civilnim, povzdigovali svoje rojake.

Peter Vespa, beneški meščan, je, hoteč ustreči svojemu hrepenenju, da bi videl svete kraje, v spomladi svojega življenja šel čez morje, v Jutrove dežele. Prišel jo na goro Karmel in tam se mu je tako vnela ljubezen do tega svetega kraja da je vstopil v karmeličanski red in ko je opravil gori novicijat, se je zavezal z obljubami. Kmalu pa ga je izvolilo starešinstvo beneške države za škofa v Pafosu na otoku Cipru in, sprejemši po potrjenju apostolskega rimskega Sedeža to čast, je šel Vespa s Karmela past tisti del črede Kristusove. Nekaj časa je torej tam delal v vinogradu Gospodovem; potem je iz nam neznanih vzrokov pustil svojo škofijo ter prišel nazaj v domovino. Iz Benetk je potlej prišel v Gorico in tu se je gospodi kmalu prikupil, zlasti grofu Matiji Turenskemu, tako, da ga je ta ne le z vsem spoštovanjem sprejel, izročil mu je tudi po odhodu p. Bazilija kapelo na Kostanjevici v oskrbovanje in samostan v stanovanje.

P. Martin Baucer v že omenjenem spisu pripoveduje, da je škof Vespa cerkev, ki je bila prej le blagoslovljena, posvetil, in da je ob glavnih praznikih noter opravljal sveto mašo po škofovskem obredu.

Vespa je bil poseben častilec svetega Filipa Nerija. Da bi to češčenje razširil tudi med ljudstvo, je postavil v kapelo njegovo podobo, ki se je pozneje prenesla v cerkev redovnic sv. Klare v mesto.

Dasiravno sam karmeličan, Vespa vendar ni bil vnet za stranko svojega reda glede Kostanjevice; prizadeval si je nasproti, da bi

vpeljal gori oratorijance sv. Filipa Nerija. Ko so torej karmeličani videli, da se jim ne izpolni upanje po vplivu in veljavi sobrata škofa, so skušali s pomočjo patrov jezuitov v Gorici pridobiti naklonjenost goriških meščanov; pa tudi na Dunaju pri cesarju Ferdinandu III. niso nehali nadalje se truditi, da dosežejo svoj namen. Cesar je bil tudi sam vnet za nje in 16. majnika 1648 je res naznanil goriškim stanovom, da bi rad videl v Gorici karmeličane. Ta želja jo bila Goričanom povelje, ki so ga stanovi skušali izvršiti brž ko mogoče. 10. novembra tistega leta se je podelilo patrom karmeličanom štajerske okrajine postavno posestvo cerkve sv. Roka in njih hrepenenje po Kapeli na Kostanjevici bi se bilo lahko uresničilo, da jim ni prizadevanje škofa Vespe v korist patrov oratorijancev stavilo ovir. Ali gorečnost goriških jezuitov, da pridobe prednost patrom karmeličanom, je bila tolika, da so naposled vse nasprotovanje srečno premagali. 15. aprila 1649 je ukazal cesar Ferdinand goriški vladi, naj odzame Vespi ključe od kapele na Kostanjevici in škofu naroči, da se ima odpraviti iz Gorice. Tako je bil Vespa prisiljen ne le Kostanjevico, temveč tudi Gorico in okolico goriško za vselej zapustiti. Kam se je obrnil, ne vemo, skoraj da najbrž v Benetke, svojo domovino.

3. Cerkev in samostan prevzamejo patri karmeličani

Leta 1650 je grof Matija Turenski izročil cerkvico in samostan na Kostanjevici patrom karmeličanom. Spomin na ta dogodek je ohranjen v napisu s pozlačenimi črkami na črni marmornati plošči vzdani v cerkvi nad obokom, ki nosi kor za orgle. Grede po sredi cerkve nazaj proti velikim vratom imamo ta napis pred očmi. Razdeljen je v dva vstric stoječa odstavka po dvanajst vrst. V latinskem jeziku je tak :

DEO UNI TRINO
IN TITULUM ET HONOREM DEIPARAE VIRGINIS MARIAE
TANQUAM TURRIS FORTISSIMAE
AD TOTIUS PATRIAE TUTELAM ET DEVOTIONEM ANIMAEQUE
SUAE SALUTEM TEMPLUM HOC CUM ADIACENTI MONASTERIO
IN PROPRIO SOLO PROPRIISQUE SUMPTIBUS FUNDATUM ET
ERECTUM POSTMODUM PIORUM SUFFRAGIIS DECENTER
ORNATUM ET ABSOLUTUM
MATTHIAS A TURRI CLIENS HUMILLIME DICAVIT
TANDEMQUE AD DIVINUM CULTUM ET MAIOREM PATRONAE
SUAE GLORIAM PROMOVENDAM ADMODUM REVERENDORUM
PATRUUM
CARMELITANORUM DISCALCEATORUM IN DIVINIS HIC
PERAGENDIS SOLICITUDINI ET PIETATI COMMENDAVIT ET
DONAVIT ANNO MDCL

To bi se reklo po naše:

“Bogu, enemu, trojnemu, v naziv in čast bogorodice Device Marije, kot stolpu najtrdnjšemu, k vse domovine varstvu in posvečenju in v svoje duše zveličanje, je to cerkev, s poleg stoječim samostanom, na svojih tleh in na svoje stroške ustanovljeno in postavljeno, potem s prispevki vernikov dostojno okrašeno in dovršeno varovanec Matija Turenski najponižnejše posvetil in naposled v pospeševanje službe božje in večje slave svoje zaščitnice prečastitih patrov bosonogih karmeličanov v opravljanju Božjih obredov na tem mestu skrbi in pobožnosti priporočil in podaril leta 1650”.

Bolj natanko je ustanovnik razložil in določil svojo voljo v italijanskem ustanovnem pismu, danem v Pristavi 28. grudnia 1649. Podpisana sta, poleg grofa “Mattia Conte della Torre e Valsassina”, kot prič: Jožef Brumat in Ignacij Golob. Poglavitne določbe tega pisma so naslednje:

Grof Matija Turenski, posestnik Pristave, dá in daruje patrom karmeličanom cerkev in samostan na Kostanjevici, z zemljo, na kateri stoji, ter gozdom, ki se je drži, in vse, kar je odmerjeno in narisano na mapi, priloženi pismu; pridrži pa sebi in svojim dedičem pravico iz

gozda jemati les, potreben za vsa popravila in izboljšave na svojih posestvih, za poslopja, mostove, mline, lese, in tudi drva za kurjavo, kadar bodo on ali njegovi postavni dediči stanovali v pristavskem gradu. Nasproti imajo prevzeti patri karmeličani vsa bremena, zasebna ali javna, sklenjena z odstopljenim posestvom; tudi imajo vsako soboto in vsaki praznik blažene Device Marije za njegovo dušo in za njegovo družino opraviti eno sveto mašo; naposled imajo prihraniti njemu in njegovim dedičem na razpolaganje dve izbi in eno molitvenico v samostanu. In vse to hoče, da njegovi dediči in nasledniki ohranijo nespremenjeno in da se patri karmeličani ne smejo nadomestiti z nobenimi drugimi redovniki. Ako bi pa kdaj v prihodnjih časih, tudi še tako oddaljenih, iz katerega koli vzroka hoteli karmeličane odstraniti in ta samostan zatreti, hoče in zahteva ustanovnik, da se vrne vse in brez izjeme njegovim dedičem in posestnikom Pristave.

Mapa, ki je bila priložena ustanovnemu pismu, se je zgubila. Ni torej več mogoče prav za trdno in natančno vedeti, kako daleč je segalo zemljišče podarjeno patrom karmeličanom. P. Klarus sodi, da je šlo proti zahodu dol do Pristave, proti severu do ceste, ki drži v cesarski gozd Panovec ob vznožju hriba, proti vzhodu vse do imenovanega gozda Panovca, proti jugu do brega, ki stoji deloma samostanu nasproti in se zdaj imenuje po furlansko Rafut. Pod tem bregom je stala in stoji še zdaj hiša, ki se je imenovala marof; sedanji posestnik ji je pred malo leti dozidal nekaka dva široka stolpa, da je od strani videti gosposka vila. Tudi to hišo je bil podaril grof skupaj s samostanom patrom karmeličanom. Le proti jugozahodu je bil p. Klarus v dvomu glede prvotne meje, ali je bila namreč stran brega pod samostanskim vrtom in dalje ravninica med tem bregom in cesto pod goriškim gradom tudi obsežena v darilu, ali ne; ali so ta najlepši kos podarjenega jim sveta patri karmeličani sami radi, seveda s pritrjenjem grofa Turenskega, odstopili patrom jezuitom, ali ga je pa grof že prvotno njim, to je patrom jezuitom, podaril. Gotovo je namreč, da je bila ta zemlja pozneje lastnina goriških jezuitov. Ko je bil leta 1773 jezuitski red odpravljen, je prišla

potem v svetovne roke ter menjavala svoje gospodarje pogosto celo v naših časih. Pa če tudi tega dela karmeličani niso bili dobili, so imeli vendar, ako so prej omenjene meje resnične, zadosti obširno posestvo, ki jih je, deloma v njive in vinograde spremenjeno, že moglo rediti, zlasti, ker jim tudi od drugih strani ni manjkalo podpor. Preobilnosti pa jim njih ostri red ni dopuščal; saj jim je uživanje mesnih jedi sploh prepovedano in pravi post zapovedan skozi več ko pol leta. Zato niso tolikanj zase iskali podpore, kolikor za cerkev, da so si jo svojim potrebam primerno razširili, uredili in olepšali.

Prvotna cerkvica ("kapela") je šla namreč, kakor sodi p. Klarus, le do svetišča (prezbiterija ali velike kapelice); to in najbrž tudi malo kapelico Matere Božje Karmelske so dali dozidati karmeličani, ko so prevzeli cerkev in samostan, z miloščino v ta namen izprošeno. Na to merijo morda v napisu grofa Turenskega besede: "pozneje s prispevki; vernikov dostojno olepšano in dovršeno". Čez več let so dodali še malo kapelico sv. Jožefa (zdaj sv. Križa), karmelski nasproti, in hodnik okoli prvotne ladje in prezbiterija.

Da namreč tudi zunanja stran cerkve ni bila vedno taka, kakor je zdaj, tega se more bralec prepričati iz dodane podobice. Ta podobica je najmenj 200 let stara. Narisal jo je z mnogimi drugimi podobami goriških cerkev, hiš in oseb svojega časa neki Janez Marija Marušič, rojen leta 1639 nekje v goriški okolici, od leta 1682 župnik v Mirnu, pozneje spovednik redovnic sv. Klare v Gorici. On je zapustil več spisov v italijanskem jeziku, pisanih od leta 1682 do 1706. Poslednji je ravno popis cerkev, kolegijev, samostanov in kapelic goriškega mesta z dostavljenimi preprostimi risbami, med njimi tudi podobica naše cerkve.

Ta podoba nam je dokaz, da je imela cerkev pred 200 leti na mestu, kjer je zdaj oltar sv. Križa (sv. Jožefa), stranski vhod z lopo ali zunanjim podstreškom. Podoba kaže tudi, da je bila tedaj zunanja stran cerkve, kakor je še zdaj vsa notranja cerkev,

olepšana s štukaturami. Eden kipov, ki so zaznamovani na naši podobi, je videti še zdaj v svoji zidni globini v celici, ki je med prvotnim (zdaj notranjim) in poznejšim (zunanjim) cerkvenim zidom; predstavlja mladeniča v naravni velikosti, v opravi rimskega vojščaka, pa s peruti, torej sv. Mihaela arhangela.

Prvotno je imela cerkva brez dvoma le en sam oltar, z znano Marijino podobo na zidu, nasproti glavnim vratom. Pozneje se je sezidal nasproti tem vratom prezbitelij in manjša kapelica nasproti stranskim. V prezbiterij se jo prestavila podoba na zidu, ki je menda na enem kamnu, o čemer se je pa dandanašnji težavno prepričati, tudi če človek prav gori do nje zleze. Pod njo in okoli nje se je postavil nov veliki oltar z visokim, lepim nastavkom. V malo kapelico nasproti stranskim vratom se je postavil oltar karmelske Matere Božje. Ni verjetno, kar se sliši semtertja, da je bil nekdanj karmelski glavni oltar; verjeti pa moramo, kar piše p. Klarus po pripovedovanju p. Mihaela Jeleršiča, ki je mogel biti pri nekih dotičnih rečeh sam poleg ali pa izvedeti jih od starejših, ki so poleg bili, namreč da je bil karmeličanski veliki oltar, ko so bili karmeličani leta 1785 izgnani, prodan, (kakor slišimo, v Podmelec, kjer še stoji) in da so sedanji veliki oltar šele frančiškani iz cerkve sv. Antona v Gorici leta 1811 ali še pozneje sem gori spravili. Čudno je vendar, kako da se sedanji veliki oltar ne le s karmelskim popolnoma ujema po tvarini in slogu; temveč tudi z zidavo in štukaturnim okrasom vse cerkve. Zidovi najstarejšega dela cerkve, t. j. ladje, so od zunaj pod kapom krog in krog olupšani z zobci; ravno tako sime velikega in karmelskega oltarja. Stebri imajo pri obeh korintske glave (kapitele), ravno take štukaturni pilastri. Ko bi priče drugače ne poročale, bi mogel človek misliti, da je sedanji veliki oltar, prav kakor karmelski, že prvotno delan za to cerkev, da torej njemu velja eden napisov v prezbiterju.

V prezbiterju imamo namreč na dveh ploščah iz črnega marmorja naslednja dva zelo važna napisa. Na evangeljski strani:

STA, VIATOR, SANVS AEGER INOPS FELIX MISER QUICUMQVE
MARIAM HIC, SI USPIAM, THAUMATURGAM ADORA ET ORA
PROQUE TUIS, SEU BONIS SEU MALIS RESPECTIVE,
VEL AGE GRATES VEL PETE GRATIAS.
VIRGO CLEMENS AC POTENS ILLA PROROGARE HAEC ABROGARE
VULT ET POTEST VEL IN SILVIS VRBANA

To je po naše:

“Stoj, popotnik, zdravi, bolni, bogati, ubogi, srečni, nesrečni, kdorkoli, Marijo tukaj, če kje čudodelno, moli in prosi in za svoje, bodisi dobre, bodisi hudobne, ali daj hvalo, ali prosi milosti. Devica, mila in mogočna, ono podaljšati, to odpraviti hoče in more, tudi v gozdeh priljudna”.

Primerjaj, čislani bralec, ta napis z onim na starem znamenju ob poti nad vznožjem kostanjeviškega hriba. Brez dvoma je eden posnet po drugem in sicer seveda mlajši in krajši po starejšem in daljšem. Oni na znamenju je krajši in za 50 let mlajši od tega v cerkvi. Oni veli romarju naj se le malo ustavi, ta veli, naj postoji, seveda za dalj časa, ker tukaj, če kje na svetu, dela Marija čudeže, tukaj, dasiravno v gozdu, je Marija priljudna, mila in mogočna.

Po teh besedah je očitno, prvič, da je bila cerkev s samostanom tedaj še krog in krog z gozdom obdana, in drugič, da je bila v velikem oltarju, poleg katerega je ta napis, podoba Matere Božje prav tista, ki je napravila grofa Turenskega, da je cerkev zidal, ker je tisto podobo ljudstvo imelo za čudodelno, prepričano, da po nji tukaj, če kje na svetu, Marija čuda dela. Prav tista veličastna podoba Kraljice nebeške je bila tedaj in je tudi še dandanašnji tu v velikem oltarju. Po pravici smemo torej s tem napisom tudi dandanašnji spodbujati verne, naj v tej cerkvi, pred tem oltarjem s posebnim zaupanjem časte in prosijo Marijo, česar potrebujejo, četudi veliki oltar ni več tisti, o katerem govori ravnokar navedenemu in razloženemu nasproti stoječi napis na episteljski strani, ki je tak:

VIRGINI MATRI OPTIMAE MAGNAE MARIAE
 PRO PARTORVM HIC LOCI MERITORUM CORONA
 PRO DIGNA SACRAE HUIUS AEDIS CORONIDE
 CATHARINA COMITISSA DE VERDENBERG ET NAMEST
 NATA CORONINA LIBERI BARONI DE CROMBERG
 HOC | VT PERENNET | MARMOREO COROLLARIO
 SANCTA QUAM VIDES ICONA CORONAVIT ANNO M DC LV

To je po naše :

“Devici, Materi najboljši, veliki Mariji, v venec za tukaj nabrane zasluge, v dostojno dovršitev tega svetišča, je Katarina, grofinja Verdenberška in Nameška, rojena Koronina, baronesa Kromberška, s tem (da se ohrani) marmornatim počastilom sveto podobo; ki jo vidiš, ovenčala leta 1655”.

Kaj je to marmornato počastilo, ki je sveta podoba ovenčana z njim? Počastilo, ki se more imenovati venec Mariji poklonjen za zasluge, ki si jih je tukaj nabrala, to je, milosti, ki jih je podelila tu svojim častilcem? Počastilo, ki se more nazivati dostojna dovršitev (coronides) svetišča? Kaj je to? Kaj drugega more biti, kot veliki oltarni nastavek, v katerega sredi je sveta podoba Marijina? Veliki oltarni nastavek je torej grofinja Katarina Verdenberška, rojena baronesa Koronina Kromberška 1. 1655 cerkvi podarila. To potrjuje in pojasnjuje tudi italijanska listina, ki jo je našel p. Klarus v arhivu grofovske družine Turenske v Pevmi in objavil v svoji knjigi. Naj stoji tukaj po naše:

“Na slavo presvete Trojice in presvete Device Marije Kostanjeviške in sv. Jožefa in sv. Terezije, naše svete zavetnice, leta 1654, 4. oktobra. Ta pala je bila delana na stroške presvetle gospe grofinje Verdenberške, vdove, ko je bil prior častiti pater frater Mihael od Angeljev; prokurator nevreden pater frater Ernest od Vnebovzete, doma iz Bergama iz družine Kodeli, ki je oskrbel po posredovanju presvetlega gospoda Horacija Bučellenija barona to miloščino, ki je bila z njo delana gori imenovana pala in velika kapela in obok iz obdelanega kamna, za kar vsi gori imenovani ponižno klečeči pred tvojimi svetimi nogami, o presveta Devica, z vsem svojim sorodstvom in vsi dobrotniki tega svetega kraja z

našim grofom ustanovnikom Matijem Turenskim in njegovimi potomci prosimo, da nam blagovoli na našo smrtno uro izprositi večno zveličanje. Amen.

Fr. Ernest od Vnebovzete, bosonogi karmeličan”.

V tem spisku dela nekoliko težav beseda “pala”, ki smo jo pustili, kakor stoji v italijanskem izvirnem pismu. Dandanašnji se imenuje tako velika oltarna slika in v tem pomenu jo je menda razumel tudi p. Klarus, ki pravi, da ni zdaj nobenega sledu več po tisti pali, ki jo je dala narediti grofinja vdova Katarina Verdenberška. Toda “pala” pomeni v starejši dobi oltarni nastavek (lat. “superfrontale”, ali “retabulum”, nemško “Altaraufbau”), ki je lahko ali iz lesa, ali iz kamna (marmorja), ali pa iz kovine, kakor je n. pr. sloveči “zlata nastavek” (“pala d’ oro”) v cerkvi sv. Marka v Benetkah. V navedenem napisu je govor o “marmornatem dodatku” (marmoreo corollario) in ta dodatek imenuje karmeličan pater Ernest “palo”; ta “pala” je bila torej iz marmorja, in ni bilo nič drugega kot marmornati velikega oltarja nastavek, torej nekaj, kar je bilo že vredno, da se je v posebnem spominskem napisu pohvalilo kot venec Mariji poklonjen za zasluge, kot dostojna dovršitev te hiše božje. Po pravici se je tudi dobrotnici, ki je to delo plačala, zraven njega postavil napisni spomenik; žalostno je le, da je napis ostal, delo, kateremu je veljal, pa se je bogoropno ugrabilo in prodalo, kamor ni bilo namenjeno.

Drugo kar nam spomina vrednega sporoča zapisek patra Ernesta, je to, da se ni le veliki oltar postavil z miloščino grofinje Verdenberške, temveč tudi ves prezbiterij sezidal in obokal. Prvotna “kapela” ni imela posebnega prezbiterija; oltar je moral biti, kakor sodi p. Klarus, tam, kjer je zdaj lok prezbiterija. Nad tem lokom, tam, kjer je zdaj velika polkrožna slika, je bilo okno, enako oknu nad korom. Tisto okno so dali karmeličani zazidati, ko so hoteli dodati cerkvi prezbiterij ter na tisti zid razpeti sliko na platnu, ki je kazala Marijo, ko deli sveti škapulir, in pod njenim plaščem množice sinov in hčeri karmeličanskega reda. Ta ne

ravno lepa slika se je ohranila nad prezbiterijem do leta 1886, ko so se stare slike po cerkvi nadomestile s sedanjimi.

Ob tisti priliki je zginil iz prezbiterija tudi neki za zgodovino cerkve kolikor toliko važen napis, ki je stal do tedaj visoko na velikemu oltarju nasprotni strani stene med ladjo in svetiščem, tako, da se iz ladje ni videl. Tisto leto se je dotični prostorec pozlatil in tako je zginil napis. Ohranjen je le še v p. Klarusovi knjigi, kjer je tako pisan:

Joannes Andreas Larduczi De Benglace Lacu Benachcens
Opus hoc fecit Anno Domini MDCLXI.

To se pravi, da je neki Janez Andrej Larduci ali Larduči od Benaškega t. j. Gardskega jezera (p. Klarus je dodal: rojen v Toskolanu, vasi v okrožju Breše (Brescia) na zapadni strani Gardskega jezera) leta 1661 dovršil to delo. Vprašanje je, kaj tu pomenite besedi "to delo" (opus hoc)? P. Klarus misli, da ravno veliko kapelico, to je prezbiterij. Ali ker je bil, kakor smo videli, veliki oltar na sedanje mesto postavljen že leta 1654 ali 1655, moramo skleniti, da je bil že tedaj, če ne prej, tudi prezbiterij dozidan. Kaj je bilo potemtakem dovršeno leta 1661? Ker je bil naš napis na štukaturnem ščitku, bo pač najverjetnejše, da je misliti na štukaturno, najbrž tudi na slikarsko delo, ki se je z onim po vsej priliki skupno vršilo.

4. Nadaljnje spremembe v cerkvi in samostanu do odprave patrov karmeličanov.

Samostan, ki ga je dal sezidati grof Matija Turenski, je segal po vsej priliki le do sedanje porte; ni bil torej zvezan s cerkvijo. Odprtina s porte proti cerkvi se je nekdam zapirala; panti so še zdaj ohranjeni. Tej odprtini nasproti so stara cerkvena vrata, ki so zdaj navadno zaklenjena. Nekdam so bila to morda vrata prvotne zakristije; malo čudno je pa, da se odpirajo le od znotraj.

Sedanjo veliko zakristijo z molitvenim korom nad njo in pred prostornimi stopnicami na kor in v prvo nadstropje samostana so zidali šele karmeličani, skoraj da prav tedaj kakor prezbiterij cerkve. Tako se je cerkev sklenila s samostanom. Slika, na oboku zakristije še zdaj ohranjena, ki kaže v veliki obliki grb karmeličanskega reda z dodanim spod mnogo manjšim grbom družine Turenske, potrjuje našo razlago popolnoma.

Prostor med zakristijo in prezbiterijem in enak prostor na levi strani prezbiterija, je bil brez dvoma že tedaj namenjen za spovednice. Na levi pa tisti prostor, kakor kaže podobica Marušičeva⁵, ni imel nadstropja. To je dobil še le, ko se je prejšnja lopa zedinila s cerkvijo in sta se naredila sedanja notranja hodnika ob straneh prvotne cerkve, vsak s svojimi vratmi v ospredju. Kdaj se je to zgodilo, ne vemo, najbrž v prvi polovici, ali morda že kmalu v začetku 18. stoletja. Prav tedaj so se skorajda postavili tudi trije novi stranski oltarji, ako je namreč karmelski že prej stal. Karmelskemu nasproti, tam, kjer je bil prej stranski vhod na zapadni strani, se je postavil oltar sv. Jožefa; poleg novih vrat na isti strani oltar sv. Ane, in poleg drugih novih vrat na desni strani oltar sv. Terezije.

Oltar sv. Terezije spominja po delu in tvarini na Pakassijevo znamenje vrhu Pristave ob poti na Kostanjevico, popisano v začetku tega spisa. Glede tvarine se ujema tudi z velikim in karmelskim oltarjem; slog je sicer različen, vendar posameznosti enake ali podobne, tako da bi bili ti trije oltarji in ono znamenje lahko delo istega umetnika.

Leseni oltar sv. Ane je sam na sebi neznatn, naravne, rjave barve, vendar je umetno izdelan z vložnimi okraski in podobami iz različne barve lesa. Najbrž je delo kakega samostanskega umetnika, kakega karmeličanskega laika, čigar so pač tudi lepe rezbarije v zakristiji in troja vrata v samostanu, namreč vrata na kor, v refektorij in v knjižnico; zlasti poslednja so zelo čedno

⁵ Glej Luciano Sprangher, *Le chiese di Gio. Maria Marusig*, Gorizia 1987: La "Cappella".

delo, ki bi se dandanašnji ne naredilo za več sto kron. Žal, da o umetniku ničesar ne vemo, kakor tudi o drugih karmeličanih ne, ki so tu prebivali, vse do poslednjega, niti o njih življenju in dogodkih njih samostana, kolikor časa so oni tu živeli.

P. Klarus sodi, da se je morala zgoditi okoli srede 18. stoletja v samostanu nekaka velika nesreča; ali vsled potresa ali požara, ali, kar je najverjetnejše, vsled mnogega deževja, ki je spodneslo podlago, sta se prvi dve celici vzhodnega dela samostana menda podrli. To sklepa zlasti iz tega, ker imate te dve celici mnogo tanjši zunanji zid, ko naslednji dve; tudi imate raven strop, druge so pa obokane. Potrjuje to misel tudi napis v prvi celici tega konca, ki se bere nad vratmi na kamniti plošči in je tale:

CELLA SANCTI JOANNIS BAPTISTAE
EX BENEFICIO ILLUSTRISSIMI DOMINI
DOMINI COMITIS JOANNIS BAPTISTAE DE TURRI
ORENT PRO ILLO ET SUIS. 1756

To je: "Celica sv. Janeza Krstnika. Po dobroti presvetlega gospoda, gospoda grofa Janeza Krstnika Turenskega. Naj molijo zanj in za njegove. 1756".

Iz tega napisa je očitno, da je grof Janez Krstnik Turenski to celico na svoje stroške dal popraviti ali vnovič sezidati, ter jo je posvetil svojemu krstnemu patronu. Te, ki bodo kdaj v nji prebivali, prosijo, da bi molili zanj in njegovo rodovino. Brez dvoma je bil pobožen gospod, najbrž vnuk ustanovitelja, grofa Matije. Verjetno je, da je tudi sam večkrat stanoval v tej celici. Iz ust njegove snahe, vdove grofinje Turenske, ki je leta 1848 še živel, je p. Klarus še sam slišal, da je njen tast, grof Janez Krstnik vsako leto od pepelnice pa do velike noči prebil na Kostanjevici v tihi samoti, z menihi jedel, z menihi se postil in duhovne vaje opravljal.

Pa če so v življenju grofi Turenski radi prihajali na Kostanjevico, po smrti so hoteli tu za vselej počivati. In ne samo oni, tudi druga višja gospoda goriška je želela tu položena biti k

večnemu počitku. Pod našo cerkvijo je torej mnogo mrtvih shranjenih in v cerkvi mnogo grobnih spomenikov. Pod prezbiterijem so karmeličani imeli prostor sami zase; njih grobni ikri je v sredi cerkve pred prezbiterijem; na njem se vidi grb njih reda in pod njim napis:

BEATI MORTUI QUI IN DOMINO MORIUNTUR.

To je: "Blaženi mrtvi, ki v Gospodu umirajo" (Raz 14,13).

Pod karmelsko kapelico je lepo izdelan grobni kamen ustanovitelja in njegove rodovine; drugod, nekoliko po notranji cerkvi nekoliko po hodnikih ob straneh in pod korom so grobni kamni grofov Lantieri in Strassoldo, baronov Andriana et Verburg, Locatelli de Ailemburg et Schönfeld, Lichtenthurn, Radievčič, in drugih plemenitih goričanov, Steffano (p. Klarus piše: Steffanio), Morelli, Romano de Felsenburg, Neuhaus; celo neki španski duhovnik plemenitega stanu, Frančišek Miranda Vajorre, ki je umrl 25. avgusta 1719 v Ljubljani na poti v Italijo, je hotel biti tu pokopan. Njegov grobni kamen z obširnimi napisom je v sredi cerkve prvi za karmeličanskim. Tudi nekaj grobnih kamnov brez napisa je po cerkvenih tleh; dva posebno lepo izdelana z obširnim napisoma pa sta vzdana v notranjo cerkveno steno na desni, eden Ivane grofinje Lantieri, rojene grofinje Turenske, na levi karmelske kapele pod prižnico, drugi grofa Marcija Strassoldo na desni tiste kapele.

Po vsem tem lahko sodimo, kako priljubljena je bila goriški gospodi Kostanjevica in pobožni varuhi ostankov njih rajnih, kostanjeviški karmeličani seveda tudi. Čudno, da so ti naposled vendarle nekaj navzkriž prišli prav s tedanjim dedičem svojega ustanovnika, sinom omenjenega grofa Janeza Krstnika, Frančiškom Turenskim.

Leta 1784 je poslednji prior karmeličanov na Kostanjevici, p. Felicijan od sv. Eleonore, tožil grofa Frančiška, ker je ta neki Alojziji Šuligoj dovolil zidati hišico vrh Pristave na tleh, ki so

bila po darilu ustanovnika grofa Matije Turenskega last karmeličanskega samostana kostanjeviškega. Pravda se je vlekla do leta 1785. Do konca decembra 1784 nastopa kot tožnik imenovaní prior; 12. januarja 1785 pa je segla vmes višja gosposka, ki je odredila, naj se delo nadaljuje v korist Verskega sklada in kraj ogleda na stroške tiste strani, ki zgubi pravdo. Dotično pismo se začinja z besedami: "Ker je bil zdaj zatrt samostan patrov karmeličanov na Kostanjevici ..."

Cesar Jožef II. je ukazal 30. oktobra 1781, da se odpravijo vsi redovi, "ki jim je namen premišljevalno življenje in ki nič vidnega ne pripomorejo v korist bližnjega in človeške družbe". Kmalu je bilo zatrtih okoli 700 samostanov po njegovih deželah. V začetku leta 1785 je zadela cesarjeva težka roka tudi karmeličane na Kostanjevici. Kam so se obrnili, ne vemo. Očitno pa je, da, ko bi bil morda grof Frančišek Turenski zgubil pravdo z njimi, zdaj je bilo vse njim darovano posestvo po ustanovnem písmu njegovo. Ali po določbi cesarjevi se je pripisalo verskemu skladu. Grof Frančišek pa se ni vdal; tri leta se je nadaljevala pravda: šele 22. julija 1788 se je sklenila pogodba med strankama, da grof prepusti kostanjeviški gozd verskemu skladu proti temu, da se mu izplača odškodnina 1500 goldinarjev in se mu dovoli v gozdu posekati 20 dreves za popravo njegovih mlinov, on pa se zaveže na svoje stroške braniti verski sklad v posestvu gozda proti vsakemu, ki bi trdil, da ima kako pravico do njega. V imenu verskega sklada se je nato posestvo samostana prodalo po dražbi in je prišlo v roke nekemu Antonu Zanutiču, goriškemu meščanu, ki je dal posekati lepi kostanjevi gozd, prekopatí zemljo in zasadíti s trtami.

Tudi cerkev in samostan se je imel enako prodati in ravno tisti Zanutič je bil pripravljen kupiti oboje. Ali tu je nastopil zopet z vso odločnostjo grof Frančišek Turenski in njemu se imamo zahvaliti, da je rešil poslopji in ohranil svojemu namenu.

5. Kostanjevica zapuščena, osamela.

Ko so bili patri karmeličani pregnani, se je grofu Frančišku Turenskemu sicer posrečilo zabraniti, da se cerkev in samostan ni prodal, ali cerkev je ostala zaprta nad 11 let in samostan prazen in zanemarjen. Seveda to ni bilo ljubo pobožnemu ljudstvu goriškemu in grof Frančišek tudi ni miroval, dokler je naposled dobil z Dunaja dovoljenje, da se sme cerkev odpreti in služba božja noter spet začeti. Dovoljenje je dal dobri cesar Franc meseca avgusta 1794 pod naslednjimi pogoji: 1. da se od verskega sklada ne bo zahtevala nikakršna pomoč; 2. da se ljudem ne bo delala sila, da bi h temu kaj pripomogli, ampak da se vsi stroški poravnajo le s prostovoljnimi doneski; 3. da cerkev s tem ne preide v zasebno last, temveč da cesarskemu dvoru ostane polna prostost, da jo porabi, ko bi okoliščine to zahtevale, v drugi namen.

Cerkev je bila zanemarjena, kakor smo že rekli. Dva oltarja, veliki in svetega Jožefa, sta bila prodana, prav tako tudi zvonovi iz zvonika. Kakor si bodi, je bilo treba to nadomestiti in cerkev posnažiti, preden se je mogla v njej zopet začeti služba božja. Tako je prišlo, da se je odprla cerkev v resnici šele 2. julija 1796. V oskrbovanje jo je izročil grof Frančišek nekemu goriškemu duhovniku, Filipu Poli po imenu. Ta gospod je imel tedaj okoli 36 let in je bil brezplačen "korist" v velikí cerkvi, t. j. s korarji je hodil brevir molit in v zakristiji je kaj pomagal, ne da bi bil imel za to kaj plačila. Ker je bil namreč od doma premožen, je mogel ob svojem živeti in po vrhu celo še druge podpirati. Gotovo je torej tudi za cerkev na Kostanjevici, ko se je njegovi skrbi izročila, marsikaj storil na svoje stroške; zraven pa je znal tudi med svojimi goriškimi premožnimi znanci nabrati kaj prispevkov. S tem je za prvo silo postavil nekak menda lesen veliki oltar in na mestu oltarja sv. Jožefa preprost oltar svetega Križa. Veliki križ tega oltarja z leseno podobo križanega Zveličarja je še ohranjen v cerkvi; stoji ob steni prezbiterija zakristiji nasproti.

Da se na zvonik pripravijo zvonovi, sta se obrnila Poli in grof Frančišek Turenski celo do cesarja s prošnjo, da bi dal v ta namen dva zvonova, ki sta pripadala cerkvi sv. Klare, ki se je bila pod cesarjem Jožefom spremenila v vojaški magazin, kar je še dandanašnji. Cesar Franc je prošnjo uslišal in zvonova sta se obesila v zvonik kostanjeviške cerkve.

Pa tudi nekaj, česar cerkev prej ni imela, je oskrbel Poli, namreč orgle, ki so se postavile na koru nad glavnimi vratmi leta 1801. Te orgle so bile drugo delo nekega Petra Bossija v Gradišču in lahko se pritrudi p. Klarusu, da so bile prav dobro delo. Služile so na Kostanjevici 96 let; v začetku leta 1897 so se odstopile proti majhni odškodnini cerkvi sv. Roka v Gorici, kjer še zdaj dobro služijo.

Za pot od Pristave do cerkve je tudi poskrbel Poli; dal jo je obsaditi z lipami, divjimi kostanji in drugimi drevesi, uvrščenimi s tistimi, ki so bila še ostala iz prejšnjih časov, v prijeten drevored, ki razveseljuje spomladi z dišavo svojega cvetja, v poletni vročini pa s hladečo senco svojega gostega listja.

Poli sam ni stanoval na Kostanjevici, temveč doli v mestu, morda v domači hiši. Vendar samostan na Kostanjevici ni bil popolnoma prazen. Proti koncu 18. stoletja je pribežalo pred znano divjo revolucijo več francoskih duhovnikov tudi v Gorico. Ti so prvotno stanovali po zasebnih hišah v mestu; ali sčasoma so se jih ljudje naveličali, zato jih je nekaj iskalo in dobilo stanovanje v zapuščenem samostanu na Kostanjevici. Iz semenišča so jim oskrbeli z najpotrebnejšim pohištvom nekatere celice, kuhinjo in refektorij in živeli so tu ob miloščini cerkve in vernih, ob tem, kar so dobili za svete maše in kar so si zaslužili s poučevanjem otrok nekaterih bogatih Goričanov. Dobri gospod Poli jih je tudi podpiral nekaj iz svojega, nekaj z miloščino, ki jo je zanje nabiral. Tako so se preživljali nekaj let. Ko se je vihar na Francoskem polegel, so se nekateri vrnili v domovino, drugi so prej ali potlej tukaj umrli.

Za njimi sta prebivala eden za drugim dva domača duhovnika na Kostanjevici, gospod Andrej Pitežnik iz Solkana in gospod Janez Pudža (Puggia) iz Moše v Furlaniji. Tako je torej, odkar se je služba božja na Kostanjevici vnovič začela, razen maše gospoda Polija vsak dan bila še katera. Poslednja dva imenovana gospoda sta gotovo tudi spovedovala. Poli pa, ni znano iz kakega vzroka, ni bil spovednik; v tem oziru se je moglo torej ljudem le nekoliko postreči.

Poleg omenjenih duhovnikov pa so prebivali v samostanu še drugi ljudje. V tistem času so bile nepretrgoma krvave vojske s Francozi in zmeraj je bilo v Gorici kaj ranjenih. Za nje je bilo treba bolnišnic, in res se je določilo v ta namen, poleg nekaj hiš na trgu imenovanem "placuta" (trgec) tudi bogoslovno semenišče in polovica kostanjeviškega samostana. Zgornji hodnik je bil v ta namen v sredi z zidom predeljen. Vzhodni del je služil za bolnišnico, v zahodnem so stanovali duhovniki, razen Polija, ki je stanoval, kakor smo rekli, v mestu.

Med tem je premišljevala vlada in tudi goriška mestna gosposka, kaj bi bilo nadalje početi s kostanjeviškim samostanom. Vlada avstrijska je hotela v pismu danem dne 20. avgusta 1796 do škofijskega ordinariata v Gorici, naj bi se frančiškani, ki so bili tedaj v samostanu sv. Antona v mestu, preselili na Kostanjevico in njih samostan naj bi se obrnil za škofijsko bogoslovno semenišče. Ali ordinariat je odgovoril, da potrebuje frančiškane v mestu, ker primanjkuje svetnih duhovnikov za spovedovanje in previdevanje bolnikov; tako je ostalo pri starem.

Tudi mestna gosposka bi bila rada kaj storila za poživljenje službe božje in dušnega pastirjevanja na Kostanjevici. Prosila je škofa goriškega, naj bi se ustanovil gori beneficij z dušnim pastirstvom za Pristavo in bližnjo okolico ter podelil nekemu gospodu Matiji Ratiču; ali ordinariat je odgovoril, da ima premalo duhovnikov za že ustanovljena mesta, nikar da bi mogel ustanavljati nova. Mestna gosposka si je skušala nato drugače

pomagati. Morda po prizadevanju grofa Franciška Turenskega je poslala 18. novembra 1800 prošnjo do cesarja Franca, da bi se Kostanjeviški samostan vrnil patrom karmeličanom. Cesar temu ni bil nasproten; vendar je hotel vedeti, kaj misli škofijski ordinariat. Ta pa je odgovoril, da ni mogoče, ker je njih nekdanje posestvo prodano in ker bi se morala namestiti gori družina vsaj 8 oseb, ki ne bi imeli s čim se vzdrževati. Po tem odgovoru cesar prošnje goriškega mesta ni uslišal; dovolil pa je škofijskemu ordinariatu na Kostanjevico postaviti kaka dva bivša jezuita, da bi gori opravljala službo božjo in delila svete zakramente vernim, ki bi prišli na božjo pot. Vendar pa bi se moralo to tako uravnati, da bi se s tem ne obremenil verski sklad. Ordinariat pa menda ni vedel, kako bi se moglo to zgoditi; ostalo je torej vse, kakor je bilo.

Meseca marca 1804 je potem vlada znova vprašala ordinariat; ali ne bi bilo mogoče frančiškane iz mesta prestaviti na Kostanjevico, proti temu, da bi oni svoj samostan prepustili verskemu skladu. Ordinariat je spet odgovoril kakor prvič, da so frančiškani potrebni v mestu in se nikakor ne morejo pustiti na Kostanjevico. Vlada je bila na to menda nevoljna ter je odpisala, da samostana ne prepusti goriški gosposki, niti frančiškanom, ampak po dražbi se naj proda. Vendar se tudi poslednje ni zgodilo; dobri ljudje, menda zlasti grof Francišek Turenski, so tudi zdaj zadržali prodanje.

Iz dvakratne odpovedi goriškega ordinariata, da ne pusti frančiškanov iz mesta, pa vidimo, kako pridni delavci v vinogradu Gospodovem so bili in kako radi so jih imeli v mestu pač tudi pobožni goriški prebivalci.

Kdo so bili ti frančiškani in kdaj so prišli v Gorico?

Prvi frančiškani so prišli v goriško mesto, kakor se menda po pravici trdi, že ob času, ko je živel še sveti oče Francišek. Njih samostan je bil prvi in vse do začetka 16. stoletja edini samostan v Gorici in v celi goriški grofiji. Ustanovil ga je, kakor se tudi

trdi, sam sv. Anton Padovanski leta 1225 in on je bil neki tudi prvi gvardijan tega samostana. V natančnejšo preiskavo verjetnosti ali neverjetnosti teh trditev se tukaj ne moremo spuščati⁶.

V frančiškanskem redu se je pokazala že brž iz prvega začetka nekoliko razlika v ostrosti življenja. Sv. Francišek je mnogo zahteval, kar ni bilo mogoče vsem natanko držati, dasiravno so želeli biti v njegovem redu. Tako je prišlo, da je leta 1517 papež Leon X. red razdelil v dva samostojna redova. Ostrejši, katerega udje so hoteli vodilo sv. Franciška natanko držati, je bil red "observantov", to je, državcev; polajšani, katerega udje so želeli imeti pravico do nekega posestva in sploh do zložnejšega življenja, se je imenoval red "konventualcev" ali samostancev. Po nemških deželah in tudi pri nas se poslednji navadno imenujejo "minoriti".

Goriški frančiškani so bili od leta 1517 nadalje konventuali ali minoriti. Zato pa ni misliti, da so bili bogati in sami svoji gospodje. Prav nasprotno! Popolnoma odvisni so bili od tako imenovanih deželnih stanov goriških. Ti so vse njih gospodarstvo imeli v svojih rokah, tako, da celo novincev niso smeli sprejemati brez njih dovoljenja. Njih provincial se je sicer leta 1578 pritožil zaradi tega, pa ni opravil nič. Njih general se je obrnil leta 1649 celo do samega gospodarja dežele, nadvojvoda Ferdinanda, pa ravno tako brez uspeha. Glede volitve gvardijana, ki tudi ni bila prosta, se je sčasoma vsaj toliko doseglo, da je red dva ali tri odločil kot sposobne in stanovi so izmed njih enega izvolili.

Ob času cesarja Leopolda I. (1658-1705) se je goriški samostan s pritrjenjem rimskega sedeža ločil od beneške in pridružil štajerski provinci. Pod cesarjem Jožefom II. pa so bili frančiškani konventuali odpravljeni iz goriškega samostana; namesto njih

⁶ O tem prim. Luciano Spangher, *Gorizia e il Convento e la chiesa di san Francesco dei frati minori conventuali*, Gorizia 1994, str. 29-49.

so prišli v ta samostan leta 1786 frančiškani reformati s Svete Gore.

Frančiškani reformati so bili mlajša veja frančiškanov observantov. Observanti bosansko-hrvaške province so po dovoljenju nadvojvoda avstrijskega Karola pridobili leta 1565 na Sveti Gori cerkev Matere Božje. Majhen samostan so si sezidali l. 1574 nasproti cerkvenemu glavnemu vhodu, večjega šele v začetku naslednjega stoletja l. 1623-1627. V tem stoletju se je naša redovna provinca pridružila tako imenovani ostrejši observanci ali reformaciji l. 1668. Od tedaj so se imenovali tudi svetogorski frančiškani reformati.

Iz začetka naslednjega stoletja je spomina vredna popolna poprava in povečanje samostana svetogorskega pod provincialom Romualdom Sitarjem 1771-1717. Tak, kakor se je pozidal tedaj, je ostal samostan v glavnem vse do naših dni. Ali frančiškani so prebivali v miru noter le do leta 1786. Tedaj se je na povelje cesarja Jozefa II. svetogorska božja pot zatrla; ubogi menihi so morali samostan na Gori in tudi hospic, ki so ga imeli pod goro, v Solkanu, zapustiti ter se po sili preseliti v Gorico. Solkanski hospic se je prodal po dražbi; samostansko in cerkveno poslopje na Sv. Gori pa je bilo obsojeno k razpadu.

Že poleti 1785 je bil poslal cesar Jožef na Sv. Goro dekret, da se ima tamkajšnja redovna družina odpraviti v samostan goriških konventualcev, kar je bila prav za prav še posebna milost. Vendar so se svetogorski menihi obotavljali; niso se mogli ločiti od svojega ljubega samostana, niti se odtrgati od častitljivega svetišča Marijinega. Kar pride po cesarjevem povelju 27. prosinca 1786 cesarski-kraljevi komisar Janez Baselli in v imenu cesarja ukaže patru gvardijanu Deodatu Kamenšku in vsej družini, da se imajo brez odloga odpraviti z njim dol v samostan, ki jim je odločen. Zdaj se ni bilo mogoče več ustavljati. Tako patri, kakor laiki, med njimi nekateri celo onemogli od starosti, vsi so morali dol in šli so žalostni in objokani; kamor se jim je velelo. Tam so imeli ostati, dokler bi izumrli.

Novice sprejemati je bilo namreč brez posebnega dovoljenja sploh prepovedano. In kdo bi bil tudi hotel v samostan, ko se ni vedelo, koliko časa se bo moglo v miru živeti noter?

V samostan sv. Antona je res že 4. februarja 1789 prišel nekak ukaz, da imajo vsi mašniki, ki so zmožni ali vsaj na pol zmožni, ven na pomoč župnikom v duhovnem pastirstvu. Frančiškanska družina v Gorici je štela tedaj 12 mašnikov in 6 laikov. Dva mašnika sta v resnici izstopila, hoteč ustreči volji cesarjevi. Ali tisti ukaz je bil ponarejen, sovražniki redovnikov so si dovolili z njimi hudobno šalo. Cerkevno starešinstvo goriško je ukazalo mašnikoma, ki sta bila izstopila, da se imata vrniti. Saj so bili tudi v samostanu v dušnem pastirstvu in za kako potrebne jih je imel goriški ordinariat v samostanu sv. Antona, smo videli že v prej povedanem.

Svetogorska frančiškanska družina je živela v starem samostanu goriških frančiškanov kot postavni dedič dolžnosti in pravic tega samostana, pač najstarejšega in najčastitljivejšega naše tedanje kranjske redovne okrajine, od leta 1786 do 1811, torej 25 let. Od l. 1811 do 1901, torej 90 let nepretrgoma, je prebivala ta družina na Kostanjevici obenem kot nadaljevalka starega goriškega samostana in naslednica nekdanje svetogorske družine. Do leta 1901! Tega leta je namreč kranjska redovna provinca spet dobila stari svetogorski samostan. Zbrala se je torej tam nova redovna družina in tej se je dalo v vrsti naših samostanov mesto stare, in stari na Kostanjevici mesto nove, nekako po besedah sv. evangelija, ki pravi, da bodo prvi poslednji in poslednji prvi.